

## Orhan Saadettin'in Sokrates Sorununa Yaklaşımı

## Orhan Saadettin's Approach to Socratic Problem

Hasan Aydın\*  
Lokman Çilingir\*\*

### Özet

Orhan Saadettin (1899-1964), düşünce tarihimizin, unutulmaya yüz tutmuş önemli simalarından birisidir. Unutulma nedeni, hastalığı yüzünden İstanbul Üniversitesi Felsefe bölümündeki görevinden erken ayrılmak zorunda kalması ve zihinsel üretiminin kesintiye uğramasıdır. Buna rağmen, o düşünce tarihimizde, bazı konularda öncü nitelikte çalışmalar yapmıştır. İlk, o, Cumhuriyet tarihinin ilk felsefe doktoru unvanına sahiptir ve doktorasını da Almanya'da yapmıştır. Bu esnada Ernst von Aster, Messer, Dyroff, Koffka, Schlesinger, Engel, König, Hausdorff, Walzel ve Korff gibi hocalardan dersler

### Abstract

Orhan Saadettin (1899-1964) is one of the important figures of our intellectual history who slowly sinks into oblivion. The reason of this oblivion is his early resignation from İstanbul University due to his health problems and the inevitable subsequent break in his intellectual activity. Despite this, he is a pioneer in some respects in our intellectual history. First, he is the first person to become the Doctor of Philosophy in the history of the Republic of Turkey and completed his doctoral study in Germany. During this study he attended the lectures of important teachers like Ernst von Aster, Messer, Dyroff,

\* Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Felsefe Bölümü, hhhaydin55@gmail.com.

\*\* Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Felsefe Bölümü, lokman.cilingir@omu.edu.tr.

almıştır. Ancak en çok von Aster'in etkisinde kalmıştır. İkinci olarak, onun felsefi çalışmalarının merkezinde felsefe tarihi vardır ve felsefe tarihinde de önceliği yöntem (usûl) tartışmalarına vermiştir. Bu haliyle o, felsefe tarihçiliğini bilimsel bir zemine oturtmak için çaba sarf eden ilk düşünürlerimizden biridir. İşte bu makalenin amacı, unutulmaya yüz tutmuş Orhan Saadettin'in hem Sokrates soruna bakışını ortaya koymak hem de *Felsefe ve İctimaiyyat Mecmuası*'nda Arap alfabesiyle yayınlanmış "Sokrat" adlı makalesini Latin harflerine dönüştürüp sadeleştirerek Türk okuyucularının hizmetine sunmaktır.

**Anahtar sözcükler:** Felsefe, Felsefe tarihinde yöntem, Sokrates sorunu, Tarihsel Sokrates

Koffka, Schlesinger, Engel, König, Hausdorff, Walzel and Korff, yet he was mostly influenced by von Aster. Second, the central place of his philosophical studies is occupied by history of philosophy and in this area the priority is given to the discussions on method. Accordingly, he is among the first thinkers of our history who tried to ground historical studies in philosophy on scientific foundation. So, the aim of this article is both to manifest the perspective of Orhan Saadettin, who begins to be forgotten, on the Socratic problem and to present Turkish readers with a latinized and simplified version of his article "Sokrat" written in Arabic alphabet and published in *Felsefe ve İctimaiyyat Mecmuası*.

**Keywords:** Philosophy, Method in history of philosophy, Socratic problem, Historical Socrates

## Sokrates Sorunu

**S**okrates sorunu, içinde iki temel soru barındırır. İlki, Sokrates, Aristophanes, Platon ve Ksenophon gibi düşünürlerin eserlerinde konuştuğu kurgusal birisi mi, yoksa gerçek, tarihsel bir kişi midir? İkincisi ise, onların konuştuğu Sokrates gerçek ve tarihsel bir kişiye, hiçbir şey yazmamış birisi olarak onun felsefi görüşleri nelerdir? Sokrates sorunu, bu iki yönüyle felsefe tarihi içerisinde sık sık tartışma konusu olmuştur (Taylor, 1953; Zeller, 1996; Brickhouseand & Smith, 2000). Sorunun ilk cephesi, yani Sokrates'in '*bir kurgu mu, yoksa tarihsel-gerçek bir kişi mi*' olduğu sorununa, istisnalar bir kenara bırakılırsa, genelde olumlu yanıt verildiği görülür. Ancak sorunun ikinci cephesi daha çetrefillidir. Bu nedensiz değildir; çünkü hiçbir eser kaleme almadığı ya da kaleminden çıkmış bir esere sahip olmadığımız için, onun felsefi görüşlerinin gerçekte ne olduğu sorusu, çözülmesi daha zor bir problem teşkil etmektedir (Laertios, 2007, s. 18). Bu durum, doğal olarak Sokrates'in düşüncelerine ilişkin kaynakların ne olduğu sorununa yol açmaktadır.

Aslında Sokrates'le ilgili kaynaklara sahibiz (Laertios, 2007, s. 74-85); ancak sorun oluşturan, kaynakların verdiği bilgiler arasında çelişkilerin bulunmasıdır. Sözelimi, Sokrates'in en gözde öğrencisi olan Platon'un yapıtları, onunla ilgili ilk ve en önemli kaynaklar arasındadır. Ne var ki, Platon'un ilk, yani gençlik diyaloglarındaki Sokrates imgesiyle, son dönem, yani yaşlılık dönemindeki Sokrates imgesi arasında köklü farklılıklar bulunmaktadır. Platon'un ilk dönem Sokrates'i, tartışmaları açan, diyalektik söylemle onu yönlendiren, ama bir sonuca bağlamayan bir kişiliktir. Buna karşın Platon'un son dönem Sokrates'i, ideler öğretisi temelinde diyalektik bir söylemle tartışmaları yönlendiren ve tartıştığı konularda kesin bir sonuca ulaşan birisidir (Zeller, 1996, s. 129; Brickhouse & Smith, 2000, s. 181-182). Bu durumda Platon'un sunduğu iki farklı Sokrates imgesinden hangisi tarihsel-gerçek Sokrates'tir? Öte yandan, Sokrates hakkında bilgi veren, yine öğrencilerinden birisi olan Ksenophon, *Sokrates'ten Hatıralar* adlı yapıtında, Platon'dan neredeyse bütünüyle ayrılan bir Sokrates imgesiyle karşımıza çıkmaktadır (Ksenophon, 1994, s. 1 vd.). Zira onun ortaya

koyduğu Sokrates imgesi, filozoftan çok bir ahlak öğreticisi olarak görünmektedir (Russell, 1972, s. 164-165; Brickhouse & Smith, 2000, s. 11). Hatta Ksenophon'un ortaya koyduğu Sokrates imgesini kimileri peygamberimsi bulmuş ve bu yüzden Batı felsefe geleneğinde Hz. İsa ile karşılaştırmalarına neden olmuştur (Kierkegaard, 2005, s. 27). Aynı anlayışın izlerini, Sokrates'i peygamber olarak ya da peygamberlik kandilinden beslenen bilge olarak sunan İslam felsefe geleneğinde de bulmak olasıdır (Şehristânî, 1968, s. 121-126; el-Endelüsi, 1985, s. 37-40; İbn Hazm, 1982, s. 140). Sokrates hakkında ilk dönem kaynaklar arasında yer alan Aristoteles'in Sokrates imgesi ise, daha filozofumsu bir kişiliktir; zira ona göre Sokrates, ahlaki erdemlerin incelenmesiyle uğraşan, onlarla ilgili tümel tanımlar tesis etmeye yönelen ilk kişidir. Aristoteles'e göre Sokrates özü aramaktaydı çünkü o, tasımlar ortaya koymak istiyordu (Aristoteles, 1996, 1078b, 18-32; Gökberk, 1993, s. 49). Aristophanes'in *Bulutlar* isimli eserinde sunduğu Sokrates imgesi daha da farklıdır. Ona göre Sokrates, Atinalıların mülkiyet duygusunu hiçe sayan, akli bir karış havada gençlerin devam ettikleri, böceklerden yıldızlara değin bütün doğal dünyayı araştırdıkları, güçsüzü güçlü gösteren uslamlama ve söylem biçimleri üzerinde çalıştıkları bir evin, sözde bir eğitim kurumunun yöneticiliğini yapmakta olan bir felsefecidir. Yine Sokrates, gençler tarafından taklit edilen birisi olarak, Atina'nın geleneksel tanrılarıyla alay eden, onların daha önceleri tanrılar tarafından meydana getirildiği ve idare edildiğini düşündükleri doğal olayları, tabii nedenlerle açıklayan birisidir ve söz ve söylem biçimiyle bir sofisttir (Aristophanes, 1986, s. 247 vd.).

Kaynakların Sokrates hakkında birbirinden farklılaşan bilgiler ortaya koyması, tarihsel-gerçek Sokrates'in kim olduğu ve ne düşündüğü sorusunun araştırılmasını zorunlu kılmıştır. Tarihin rivayetçilikten ve aktarmacılıktan kurtulup, analitik çözümlemelere yer veren bilimsel bir kimliğe kavuşmasıyla, özellikle, 19-20. yüzyıllarda, Sokrates sorununa bilimsel açıdan yaklaşan analitik yönü ağır basan yapıtlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Soruna bilimsel kaygılarla yaklaşan düşünürlerden birisi de Türkiye'nin ilk felsefe doktoru olan Orhan Saadettin'dir (Karakuş, 2003, s. 74-78; Gültekin & Kaya, 2016, s. 1-28).

İşte bu makale Orhan Saadettin'in *Sokrat* adlı yazısına dayamaktadır. Bu haliyle makalenin iki amacının olduğu söylenebilir: İlki, Orhan Saadettin'in Sokrates sorununa nasıl yaklaştığını ana hatlarıyla ortaya koymak; ikincisi ise, aydınlanma tarihimiz açısından bir dönüm noktası olan Cumhuriyet Dönemi'nin ilk felsefe dergileri arasında yer alan *Felsefe ve İctimaiyât Mecmuası*'nın 1. cilt, (1927), 4. sayısında yayımlanan Orhan Saadettin'in *Sokrat* adlı çalışmasını, Arap alfabesinden Latin harflerine dönüştürüp, dilini bir parça sadeleştirerek Türk okuyucunun değerlendirmesine sunmaktır. Kuşkusuz bu ikinci amaç, Cumhuriyetimizin eken dönem düşünce tarihine ışık tutması açısından da oldukça faydalı olacaktır.

## Orhan Saadettin'in Sokrates Sorununa Yaklaşımı

Batı felsefe geleneğinde, uzun süredir tartışma konusu edilen Sokrates sorununu, İslam felsefesi geleneği bir kenara bırakılırsa (Şehristânî, 1968, s. 121-126; İbn Hazm, 1982, s. 140; el-Endelüsi, 1985, s. 37-40; Ü Alon, 1991, s. 1-198) çağdaş Türk felsefe geleneğinde, bilimsel bir yöntemle ele alan ve analitik olarak tartışan (belki de ilk) çalışma, Türkiye'nin ilk felsefe doktoru unvanını almış Orhan Saadettin'e aittir.<sup>1</sup> Bu açıdan onun çalışması oldukça ilgiye değerdir. Ancak çalışmanın, Orhan Saadettin tarafından ilk kaynakların araştırılmasıyla ortaya konmuş özgün bir inceleme olmadığı kaydetmek gerekmektedir. Bu duruma, kendisi de işaret eden Orhan Saadettin, makalesinin ilk dipnotunda şu açıklamayı yapmaktadır:

1 Orhan Saadettin, Ernst von Aster, Messer, Dyroff, Koffka, Schlesinger, Engel, König, Hausdorff, Walzel ve Korff gibi hocalardan ders almıştır. Ancak en çok von Aster'in etkisinde kalmıştır. Doktorasını ise, von Aster'den aldığı ilhamla, onun ve felsefe ve pedagoji profesörü Prof. Wilhelm August Messer'in danışmanlığında yürütmüş, "Erlebnis wahrnehmung und Erlebnisbeschreibung" (Tecrübe, Tecrübe Algısı ve Tecrübe Tasviri) adlı doktora tezini 31 Temmuz 1925 savunmuştur. Türkiye'ye dönünce 1927'de Darülfünunda ders vermeye başlamış, 1933 üniversite reformuyla İstanbul Üniversitesi felsefe bölümünde bir süre çalışmış, ancak hastalığı nedeniyle, 31 Ekim 1933'de üniversitedeki görevinden alınmıştır. Hayatıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Gültekin, A-Kaya, M. C. (2016). İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'nün Unutulmuş Bir Hocası: Orhan Saadeddin -Hayatı, Eserleri Ve Felsefe Anlayışı-, Felsefe Arkivi, 45. Sayı, 2016/II (1-28).

Bu yazının temel noktaları, hali hazırda Berlin Darülfünûn'u felsefe öğretmeni Heinrich Maier'in 1917 senesinde Sokrat<sup>2</sup> adıyla yayımladığı çok orijinal bir kitaptan alınmıştır. Maier'in düşünceleri, felsefe tarihçilerini ve Yunan uzmanlarını bir bir kazanmakta olduğundan, memleketimizde de tanınması yarardan yoksun değildir zannediyorum. (Saadettin, 1927, s. 241)

Bu kayda bakarak onun sadece H. Maier'in düşüncesinin betimini yapmakla yetindiği sanılmamalıdır. Çünkü o, makalenin akışı içerisinde Schleiermacher gibi farklı düşünürlerin görüşlerine de yer vermekte ve analitik (çözümleyici) bir yöntem kullanarak bir sonuca gitmeye çalışmaktadır. Ulaştığı sonucun, H. Maier lehine bir sonuç olduğunu anlaşılmaktadır (Saadettin, 1927, s. 241-253).

*Felsefe ve İctimaiyat Mecmuası*'nın I. cilt, IV. sayısında, 1927 yılında eski harflerle yayımlanmış makalede dikkati çeken ilk nokta, Sokrates'in Platon'un bir kurgusu olmadığı, gerçek ve tarihsel bir kişiliği yansıttığı saptamasıdır. Bu yüzden makalede bu konuda analitik bir tartışma yer almamaktadır (Saadettin, 1927, s. 241-242). Orhan Saadettin'e göre, Sokrates'in tarihsel bir kişi olmadığı iddiası hiçbir zaman ciddiye alınamaz.

Makalenin esas odaklandığı nokta, Sokrates sorununun ikinci yönünü oluşturan, Sokrates'in felsefesinin ne olduğudur. Zira Sokrates hiçbir şey yazmadığı gibi onun hakkında bilgi veren Platon, Aristoteles, Ksenophon gibi kişilerin düşünceleri de farklılaşmaktadır. Bu nedenle Sokrates'in felsefesini ortaya koyarken asıl sorun hangi düşünüre dayanacağımızdır ve bu sorun ciddi analizleri gerektirmektedir. Orhan Saadettin'e göre, 'Sokrates'in felsefesi nedir?' sorusunun yanıtı, Sokrates hakkındaki kaynaklarımız sorunsalına verilen yanıtı bağlıdır. Çünkü kaynak olarak kimi aldığımızı göre soruna verilen yanıt değişmektedir (Saadettin, 1927, s. 242-243). O şöyle demektedir:

Ancak, Sokrates hakkındaki kaynaklarımızın çözümü, Sokrates sorununu ortadan kaldıracaktır. (Saadettin, 1927, s. 241)

2 Eserin orijinal adı, Sokrates. Sein Werk und seine geschichtliche Stellung [Sokrates. Eserleri/Düşünceleri ve Tarihsel Konumu] olup 1) Kaynaklar, 2) Sokrates ve Felsefe, 3) Sokratik Mesaj, 4) Sokratik başlıkları altında dört ana bölümden oluşmaktadır ve takriben 630 sayfadır. Eser ilkin J.C. Mohr Yayınevi tarafından 1913 yılında Leibzig'de yayınlanmıştır.

Şu halde, Sokrates hakkında bilgi veren kaynaklar, bilimsel bir yöntemle ele alındığında nasıl kullanılacaktır? Platon'da iki farklı karaktere bürünmüş Sokrates'in hangisi gerçek-tarihsel Sokrates'i yansıtmaktadır? Ksenophon'un *Hatıralar*'ında sunduğu Sokrates imgesinin bilimsel değeri nedir? Bu iki kaynak ışığında bakıldığında Aristoteles'in Sokrates'e ilişkin olarak aktardığı bilgiler, bir geçerliliğe sahip olabilir mi?

İşte bu gibi sorular bağlamında, Orhan Saadettin, H. Maier'e dayanarak, Sokrates hakkında farklı bilgiler ortaya koyan kaynakları analitik bir eleştiriye tabi tutmaktadır (Saadettin, 1927, s. 241-253). Onun kanısına göre, Aristoteles'in ortaya koyduğu tümel kavramların mucidi olarak Sokrates imgesi gerçek dışıdır; Aristoteles bu konuda büyük ölçüde Ksenophon'a dayanmaktadır. Ksenophon ise yeterli bir kaynak değildir; safdildir, felsefi kavrayışı yoktur. Ona göre, gerçek Sokrates'i, ahlaki kişiliğinde aramak gerekir. Bu ahlaki kişiliğin ipuçlarını hiçbir sonuca varmayan Platon'un Sokratik diyaloglarından çok onun hakkında otobiyografik bilgi veren diyaloglarda aramak gerekir. Ancak bu diyaloglara bakılırsa gerçek Sokrates'in felsefesi görülebilir. Bunlara bakıldığında, kuramsal bir ahlak felsefesi bile geliştirmemiş olan Sokrates'in öneminin insanlara doğru yolu yaşayışıyla gösteren bir insan olduğu görülür. O şöyle der:

Sokrates (...) insanları ideali araştırmaya sevk eden bir peygamber ve insanlara doğru yolu bulma konusunda yardım eden bir yaşam adamı idi. Bundan dolayı Sokrates bir ideal saptamaktan çekinmiştir. Onun amacı, insanların ideali kendilerinde arayarak bulmaları idi. Sokrates'in kendisine iliştiirdiği ebelik sanatı (maeutik) başka türlü anlaşılmaz. (Saadettin, 1927, s. 250)

Orhan Saadettin'in Heinrich Maier'in araştırmalarından yola çıkarak ortaya koyduğu Sokrates imgesi oldukça ilgiye değerdir; bu nedenle onu kendi dilinden okumak daha aydınlatıcı olacaktır.

## Orhan Saadettin'in Makalesinin Tam Metni: "Sokrat"

XIX. yüzyılda, felsefe tarihi ile ilgilenenleri çok meşgul eden ve sonu gelmez gibi görünen tartışmalar doğuran sorunların başında Sokrates so-

runu vardır.<sup>3</sup> Hatta son zamanlarda, Sokrates için, kimileri, Platon'un bir yaratısıdır diyor. Doğaldır ki, böyle bir sav hiçbir zaman ciddiye alınamaz. Buna karşın, bunun ifade ettiği bir gerçek vardır: O da, Sokrates sorununun tamamıyla ve genel kabule açık olabilecek bir şekilde henüz çözülememiş olmasıdır.

Yakın zamanlara kadar, felsefe tarihi kitaplarındaki Sokrates konusunun temelini oluşturan bakış açısı, Schleiermacher'ın XIX. yüzyılın başında ortaya koyduğu ilke olmuştur. Bir yandan bu ilkeye nazaran, Sokrates açıklanırken, diğer yandan felsefe tarihçileri bunun üzerinde tartışmaya devam etmişlerdir. İşte bu tartışmanın konusu, Sokrates hakkındaki kaynaklarımızdır. Ancak, Sokrates hakkındaki kaynaklarımızın tahlili, Sokrates sorununu ortadan kaldıracaktır.

Sokrates hakkında kaynaklarımız bilindiği üzere, Platon, Ksenophon ve Aristoteles'dir. Bu kaynaklardan herhangi birine verilecek özel bir değere göre, Sokrates'in alacağı şekil, doğal olarak değişecektir. Ksenophon'un söz ettiği Sokrates ile Platon'un Sokrates'i arasında çok büyük fark vardır. Ksenophon'un Sokrates'i, ahlak ve genel yaşam hakkında değersiz ve sıradan düşünceler ileri süren, ötekine berikine öğüt veren bir safdilden çok farklı değildir.<sup>4</sup> Böyle bir Sokrates nasıl olur da, Platon gibi büyük bir filozofa etki eder ve Platon'un hemen her diyalogunda, onun fikirlerinin yayıcısı olur. Bundan başka, ilkçağ felsefesi üzerine Sokrates'in yaptığı etkiyi açıklamak için, Ksenophon'un biçimlendirdiği Sokrates mümkün değildir. Platon'a gelince, o hemen her diyalogunda, Sokrates'i konuşmayı idare eden, yani karşılıklı konuşmalardaki temel düşünceleri yönlendiren kişi olarak kullanmıştır. Böyle bir durum karşısında, Platon'un Sokrates'e söylattirdiği sözlerin hangisinin tarihi Sokrates'e ve hangisinin kendisine ait olduğunu ayırt etmek çok kolay değildir. Aristoteles'in Sokrates hakkında verdiği bilgi ise, şurada burada serpilmiş birkaç noktadan ibarettir.

<sup>3</sup> Bu yazının temel noktaları, hâlihazırda Berlin Darülfünûn'u felsefe öğretmeni Heinrich Maier'in 1917 senesinde Sokrat namıyla neşrettiği çok orijinal bir kitaptan alınmıştır. Maier'in düşünceleri, felsefe tarihçilerini ve Yunan uzmanlarını bir bir kazanmakta olduğundan, memleketimizde de tanınmasını yarardan yoksun değildir zannediyorum.

<sup>4</sup> Überweg: Geschichte der Philosophies Altertums Berlin 1920, s. 147.



Sokrates hakkındaki kaynaklarımız, kısaca ana hatlarını gösterdiğimiz gibi, bu durumdadır. Hiçbir yapıt yayımlamamış bir kimsenin gerçek düşüncelerini araştırmak için böyle bir durumun ne kadar çetin olduğu ortadadır. İşte bu sorunun çözüm biçimini, XIX. yüzyılda Schleiermacher şu ilke ile ortaya koymuştur: Ksenophon'un gerçek Sokrates'e ait olmak üzere bildirdiği karakteri (mizacı) ve yaşam ilkelerini yanlışlamadan Sokrates daha ne olabilirdi ve Platon'un diyaloglarında karşılıklı konuşmayı daima Sokrates'e bırakmasına neden olabilmek ve hak verdimen için Sokrates'in ne olması gerekirdi?<sup>5</sup> Bundan çıkacak sonuç, Ksenophon'un temel kabul edilmesi ve onun yeterli olmadığı kabul edilen yerlerin Platon'un yapıtlarından alınan parçalarla tamamlanmasıdır. Bu hususta Aristoteles'in notları da yardımcı görevi görecek ve tarihçiyi keyfi davranmak tehlikesinden koruyacaktır.

Bu şekilde temeli kurulan sorunun hangi hususta eleştiriyi gerektireceği apaçıktır. Mademki, Ksenophon, Sokrates'e (ona ait olmayacak düşünceler)<sup>6</sup> ekleyecek bir yetenekte değildi, öyle ise neden onun yapıtlarına bu derece değer vermeli? Bundan başka, acaba Ksenophon, Sokrates'i her hususta doğru bir biçimde bildirmiş ve bildirebilmiş midir? Ksenophon'un kendi halinde bir adam olması ve hatta hemen hiç felsefi yeteneğinin olmaması, felsefe tarihçilerini şu hususta teskin etmişti: Ksenophon'un hiçbir şekilde felsefi savı olmadığından, her ne kadar üstada yanlış (düşünceler)<sup>7</sup> eklemiş olsa bile, Sokrates'in düşüncelerini kendine göre doğru bir biçimde aktaracak kadar –çünkü Ksenophon, Sokrates'in ardılı olduğunu iddia edecek hareketlerde bulunmadığı gibi mesleği de askerlikti - buna engel oluyordu. İşte böyle bir kimsenin tanıklığı iyi bir belleğe dayandığı takdirde, muhakkak pek değerli olacaktır. Bundan dolayı temel noktalarda Ksenophon'a dayanmak ve açık bir biçimde ortaya çıkan kötü düşünceleri Aristoteles'in notlarına nazaran Platon'un diyaloglarındaki düşüncelere göre düzeltmek gerekecektir. Böylece gerçek, yani tarihsel Sokrates'in düşüncelerinin kaynağı olmak üzere Ksenophon'un *Hatıra-*

5 Schleiermachers Sämtl. Werke III 2, s. 297.

6 Cümlelerin akışını sağlamak için parantez içindeki kısım tarafımızdan eklenmiştir.

7 Cümlelerin akışını sağlamak için parantez içindeki kısım tarafımızdan eklenmiştir.

*lar*'ı (*Les Memorabies*) kabul edilmiş oluyor. Sokrates'e ait kaynaklarımızın bu şekilde çözümlenmesi, felsefe tarihçilerini Ksenophon'un *Hatıralar*'ını uzun bir açıklamayla incelemeye sevk etmiştir. XIX. yüzyıldaki araştırmaların sonuçlarından biri de, Ksenophon'un, hatta esas yerlerde Sokrates'in gizli (mahrem) öğrencilerinden Kelbiye (Cynique)<sup>8</sup> mektebinin kurucusu Antisthenes'ten alınmış olduğunun kanıtıdır. Böylece Ksenophon'un Sokrates hakkında kaynak olunmak hususunda değeri kalmadığını gören felsefe tarihçileri, kurtuluşu Aristoteles'e sığınmakta bulmuşlardır.

Sokrates hakkındaki araştırmalar bu durumda iken, bakış açısı makale-mize temel olan Hèinrich Maier müdahale ederek, gerçek Sokrates'i bu yolla elde edemeyeceğimizi ve kendisinin, kaynakları tekrar derin bir biçimde araştırması üzerine, diğer birtakım sonuçlara ulaştığını söylemiştir. Maier'in araştırmasına bakılırsa, Ksenophon'un Sokrates betimi önemli bir biçimde iki seçkin Sokrates öğrencisinin -Platon ve Anthisthenes- etkisi altında kalmıştır. Aynı zamanda *Hatıralar*'ın yayımlanması Sokrates öğrencileri arasında büyük bir karşıtlığın hüküm sürdüğü zamana tesadüf ediyor. Bu da değerlendirmeye alındığı takdirde, Ksenophon'un aradaki karşıtlığı uzlaştırmak istediği anlaşılır. Demek ki, Ksenophon da, diğerleri gibi Sokrates hakkında kendi düşüncelerini, üstadı gördüğü ve anladığı tarzda yayınlamıştır.

Bu hususta Maier<sup>9</sup>, şu soruyu soruyor: "Platon ile Anthisthenes'in

8 Kelbiyye (Cynique) tabiri hakkında M.S. III. asırda felsefe tarihi ile uğraşan Laerteli Diyojen'in "Meşhur Filozofların Hayatı ve Fikirleri" adındaki yapıtının 6. babının 13. faslında şu açıklama vardır: "Derslerini (yani Anthisthenes) Kabusen şehrinden uzak olmayan bir jimnastik mahallinde, Cynosarges'te verirdi. Bazı kimselere göre, okulunun ismi bundan kinaye imiş. Kendisine ise Haplokyon (köpek) lakabı takılmıştı." Burada gerçekte, Anthisthenes'in okulunun ismi ders verilen mahalden kinaye olunduğu söyleniyor ve gerçekten böyle olduğu da, emsalleri dolayısıyla da olasıdır. O zamanki felsefe okullarının çoğunun isimlerinin kuruldukları mahalden alınması adet haline gelmiş olduğundan, herhalde Anthisthenes'in okulunun isimlendirilmesinde aynı halin vukuu kabul olunabilir. Kelimenin yazılışında da, (örneğin Cynique ile Cynosarges) benzerlik görülebilir. Mamafih, Anthisthenes'in lakabının Haplokyon yani köpek olması ve onun felsefesine bağlı olanların, özellikle Sinop'lu Diyojen'in bunu doğrudan doğruya kabul etmesi, bundan başka, Diyojen'in yaşayış tarzına izafeten bu lakabın çok kullanılması kelbiyyün lakabını çok haksız gibi göstermez. Sinop'lu Diyojen gibi, gayri tabii ve kolonik yaşayan bir kimsenin bağlı olduğu bir mesleğin isim benzerliği dolayısıyla da daha sonra kelbe dönüşmüş olması çok muhtemeldir.

9 Aynı eser, s. 82-83.

arasında Sokrates hakkındaki mücadelede, Ksenophon hakemlik edebilecek güçte miydi? Hatta gerçek Sokrates'i ifade edebilir miydi? Özetle, Ksenophon gerçekten üstadın etkinliklerine ve amacına (kendinden bir şeyler)<sup>10</sup> eklemiş miydi? Bu soruya, herhalde hayır diye cevap verebiliriz.” Ksenophon hakkındaki araştırmanın sonucu, çok hoş değildir. Yapıtlarındaki Sokrates konuşmaları uydurma (fictif) ve taklit olmanın yanında, yapıtlarının diğer önemli kısımlarında da, Platon ve Anthisthenes'in etkisi altında kalmış olduğu görülüyor. İşte bunları birebir kanıtlayan felsefe tarihçisi, böylece çok sorunlu bir konumda kalmağa mecbur oluyor.

Sokrates hakkında Aristoteles'in tanıklığı ne durumdadır? Onun acaba ayrıca kaynak olmak hususunda bir değeri var mıdır? Gerçekte *Metafizik*'in ve üç<sup>11</sup> farklı ahlak yapıtının esaslı araştırmaları şu sonucu vermiştir: Aristoteles'in Sokrates hakkındaki notları en önemli çabalarında Ksenophon'un *Hatıralar*'ının IV. bölümünün VI. kısmından alıntıdır. Bundan dolayı Sokrates, Aristoteles'in nazarında, Ksenophon'un etkisiyle genel kavramların ve tümevarım yönteminin kâşifi oldu. Aristoteles'in, Ksenophon'un tarifini doğru olarak kabul etmesi üzerine belirli bir tarihi düzene neden olmuştur. Bu düzene nazaran Sokrates genel kavramların kâşifi olduğundan Platon'un düşünsel kuramı, üstadın gösterdiği yoldan önemli bir ayrılıştır. Bu noktayı nazarın, yani Platon'un Sokrates'e karşı konması, Aristoteles tarafından kendisini Sokrates'in genel kavramlar felsefesini kuran kimse gibi göstermek için kasten düzenlenmiş bulunduğu yapıtlarında tam bir açıklıkla gözüküyor. Nitekim Aristoteles'in daima dönüp dolaşıp itiraz ettiği yön, Platon'un ideler kuramı (ideenlehre) olmuştur. Bu hususta Aristoteles, hatta Platon'dan önemli derecede esinlenmiş olduğu için kendi felsefesinin Platon'la ortak olan yönlerinin Sokrates'e ait olduğunu iddia etmesi akla çok yakındır. İşte bundan dolayı, Aristoteles'in tanıklığına, başlıca bir kaynak olma değeri yüklemek mümkün olmayacaktır.

10 Cümlelinin akışını sağlamak için parantez içindeki kısım tarafımızdan eklenmiştir.

11 Aristoteles'in üç farklı ahlak kitabına sahibiz. Bunlardan biri ve en önemlisi, Aristoteles'in oğlunun ismine izafeten Nikomakhos Ahlakı diye bilinendir. Bundan başka, Aristoteles öğrencilerinden Eudemos adına izafeten ve onun neşrettiği Eudemos Ahlakı ve Büyük Ahlak diye muhtasar diğer ikisinden hülasa edilmiş bir üçüncü eser vardır.

Böylece ümitsiz bir durumda kalmış gibiyiz. Bununla beraber, büyük bir ikincil (tâli) yapıt olmak üzere diğer bir yönde tartışma kabul etmez bir temele sahibiz. Bunlar da Platon'un Sokrates'in şahsına dair olan yazılarıdır: *Savunma (Apologie)* ve *Kriton*. Bunların ikisine yakın olan diğer bir gurup yapıt daha vardır ki, onların da Sokrates'e ait olduğu kesinlikle iddia edilebilir: *Laches*, *Charmides*, *Hippias Minor*, *Ion*, *Euthyphron*, *Lysis* ve taklit değilse *Büyük Hippias* yani *Hippias Maior*'dur. Bundan başka, *Protagoras* diyalogu kesinlikle Platon'un Sokrates diyaloglarından sayılabilir. *Gorgias* diyalogu ile Platon, Sokratesimsi<sup>12</sup> yapıtları aşmıştır. *Gorgias*'taki felsefe, Sokrates'in kullandığı cedel (dialektique) değildir.

Platon'un *Symposion*<sup>13</sup> adındaki diyalogundaki Alkibiades'e Sokrates hakkında bir methiye söylettirir. Alkibiades'in Sokrates hakkındaki bu sözleri *Savunma*'daki (*Apologie*) Sokrates temsiline tamamıyla uygundur. Şimdi orada gündeme gelen şöyle bir soru vardır: Böyle bir durumda neden Platon, Sokrates hakkında methiyeye gerek görüyor? Bunun bir anlamının olduğu muhakkaktır. Platon'un bu sırada kendisinin ideler kuramını kurmuş bulunduğu –söz konusu diyalogunda- Sokrates'in ağızından Diotima'ya söylettiği sözlerde bütün açıklığıyla anlaşılıyor ve böylece almış olduğu vaziyetten tarihsel Sokrates'e gönderme yapan bir nazar atfederek kendi düşünceleriyle Sokrates arasındaki farkı fark ettirmek istediği anlaşılıyor. Alkibiades'in aynı diyalogunda betimlediği Sokrates ile asıl tarihsel Sokrates arasında ise parlak ve tam bir uygunluk olduğu apaçıktır. Bundan dolayı, *Symposion*'daki bu ayrışmadan sonra Platon'un müteakip diyaloglarında Sokrates'e söylettiği sözler, Sokrates'in düşünceleri değil, bizzat Platon'un düşünceleridir.

Tarihsel Sokrates için temel teşkil edecek kaynaklar hakkında Maier'in yaptığı araştırma sonucunda, kesin ve en çok güven duyulacak kaynağın Platon'un gençlik yapıtları olduğu ortaya çıkmıştır. Bunlardan

12 Platon'un diyaloglarından gençliğinde yazdıkları, yani ilk eserleri, içeriği itibarıyla eskiden beri Sokrates'e ait ad olunur idi. Platon ilk eserlerinde, Sokrates'in fikirlerini neşretmiş ve üstadın tarzını göstermiştir. Bundan dolayı bu tür diyaloglara Sokrates diyalogları ve Platon'un hayatındaki bu devreye, Sokrates devri denmektedir.

13 Bu diyalog, Şaziye Berin Kurt tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

başka, Sokrates'i karikatürize etmek için *Symposion*'daki Alkibiades vasıtasıyla yapılan betim de dikkate alınmalıdır. Platon'a dayanan bu tanıklığı tamamlamak için Anthisthenes'in ilk yazıları ile diğer Sokrates'in öğrencilerinden Aristippos ve Euclides de dikkate alınmalıdır. Bununla takip edeceğimiz yol işaret olunmuştur. Kitabî kaynak<sup>14</sup> olarak Platon'un ilk yazılarından yararlanacağız. En başta *Savunma (Apologie)* ve *Kriton*, ardından *Symposion*'daki Sokrates temsili ve ikinci derecede Platon'un gençlik diyalogları gelir. Onlar da şunlardır: *Küçük Hippias (Hippias Minor)*, *Ion*, *Laches*, *Charmides*, *Protagoras*, *Euthypron*. Bu kitabî kaynağın kullanımıyla kendilerinde birinci derecede Sokratesci olmak sanatını gördüğümüz Platon, Anthisthenes, Aristippos, Euclides, Aiskhines gibi Sokrates öğrencilerinin felsefelerine ve Sokrates hakkındaki düşüncelerine dönmek demek olan sonuçtan nedene tarihsel uslamlamanın da el ele yürümesi gerekir. Aynı zamanda bu iki taraflı etkinlikten Ksenophon'un Sokrates hakkındaki yazılarında ve özellikle *Hatıralar*'ında temsil ettiği Sokrates'e, aslen Sokrates'e ait olanı saptamak ve bu malzemeden dahi Sokrates araştırmasında istifade etmek imkânını hazırlayan bir ilke çıkarmış oluyoruz. Mutlaka kaçınmaya mecbur olduğumuz bir kaynak vardır ki, o da, hali hazır araştırmaların en fazla değer addettiği Aristoteles'tir. Aristoteles'in, Sokrates hakkındaki notlarına, şu muhakkaktır ki, bağımsız ve temel kaynak değeri vermek esas itibarıyla mümkün olmayacaktır.<sup>15</sup>

Maier, Sokrates hakkında araştırma yapan diğer araştırmacılardan esaslı bir noktada ayrılıyor. O da, Maier'in Sokrates hakkındaki düşüncesini doğrudan doğruya Sokrates'in öğrencilerine dayandırmasıdır. Özellikle Aristoteles'i dikkate almayı şimdiye kadar bildiğimiz Sokrates'i tamamen değiştirmektedir. Bundan dolayı, Maier'in araştırması sonucunda bulunan gerçek ve tarihsel Sokrates, önümüze yepyeni bir sima ile çıkacaktır.

Şimdiye kadar Sokrates'in felsefesi diye felsefe tarihi kitaplarında görülen belirli bir sisteme (doctrine) rastlanır. Buna göre Sokrates, genel

14 Kitabî kaynak kelimesini, Litterarische Quelle manasında kullanıyoruz. Kitâbiyâtî tabiri mümkün olsa daha iyi olurdu.

15 Aynı eser, s. 157.

kavramların ve tümevarım yönteminin kâşifidir. Sokrates, bilgilerimizin bilimsel surette en çok genel kavramlar vasıtasıyla mümkün olabileceğini ilan etmiş ve böylece bilimin temelini beşerin bilincine nakşetmiştir. Bununla birlikte, Sokrates'in bu keşfi, Aristoteles'e dayanılarak yalnız ahlaki sahaya özgü olmak üzere kabul olunur. Bu gibi şeylerle meşgul olan ve hatta onların önemi hakkında bilinci olan bir kimsenin filozoflar arasına dâhil edilmesi çok doğaldır. Bununla birlikte, kaynakların araştırılması sonucunda, Aristoteles'in Ksenophon'a dayanan bu iddiasının kabul edilemeyeceğini görmüştük. Bundan dolayı, bu iddia için diğer birtakım tanımlar buluncaya kadar ona güvenmeyeceğiz. Öyleyse ilk başvuracağımız yer, kitabî kaynak olmak üzere kabul ettiğimiz, Platon'un gençlik diyalogları olacaktır. Bu hususta Platon'un diyaloglarında ne gibi bilgiler vardır? Sokrates devrine ait diyaloglarda, bu hususu destekleyecek en ufak bir kanıt bile rastlamaya imkân yoktur. Platon'un bu çeşit diyalogları tamamıyla bir sonuca ulaşmadan biter. Yani araştırılan sorun hakkında Sokrates'in belirli bir düşünceyi açıkladığı vaki değildir.

Söz gelimi, *Charmides* diyalogu şöyle son bulur: Sokrates konu hakkında Charmides'e belirli bir şey söyleyemediği ve çelişkili bir sonuca varıldığı için üzüldüğünü belirtir ve bunun en çok kendisinin cedel (dialectique) ve araştırma hususundaki iktidarsızlığından ileri geldiğini ilave eder. Charmides ise yanıt olarak Sokrates'in iktidarına inandığını ve asıl bundan sonra aydınlanmak için yanından ayrılmayacağını söyler. Bu sordundan da görüleceği gibi, Sokrates belirli ve olumlu bir şey iddia etmemiştir. Demek oluyor ki, kaynak olarak alacağımız diyaloglardan bu hususta olumlu, Aristoteles'in Ksenophon'a dayanan iddiasını destekleyecek bir sonuç bulmak mümkün değildir. Platon'dan başka, Anthisthenes, Euclydes ve Aristippos, tam bir açıklıkla bizi aksi yöne sevk ediyor.<sup>16</sup> Bu durum karşısında Sokrates'in genel kavramların ve tümevarım yönteminin kâşifi olduğu iddiasından kaçınmak gerekiyor.

Mademki Sokrates, genel kavramların ve tümevarım yönteminin kâşifi değildir, öyle ise onun felsefi değeri, neden ibaret idi? Yoksa Sokrates'in

<sup>16</sup> Aynı eser, s. 272.

ilkçağ üzerine olan büyük etkisi kendine dayandırılan eudemonist- mutluluk ahlakına dayalı olabilir miydi? Bu şekilde ortaya konan bir soru, öncelikle Maier'in iddiasını bir yönden güçlendirecektir. Çünkü Sokrates'in tarihsel değeri ile düşünceleri arasında bir uyum arandığı takdirde, şimdiye kadar gerçek Sokrates diye gösterilen Sokrates'in ahlaki yaşam üzerine ve özellikle en yakın öğrencileri üzerine yaptığı etkiyi dikkate almak gerekecektir. Bunu dikkate alınca, yukarıdaki soruyu şu şekilde dönüştürebiliriz: Acaba genel kavramların ve tümevarım yönteminin kâşifi diye gösterilen Sokrates, yakın öğrencileri üzerine bildiğimiz etkiyi nasıl yapmış olabilir? Nasıl olur da böyle bir Sokrates'in öğrencileri, hemen hepsi birden onu hayata numune, yaşayış tarzına örnek olmak üzere gösterirler? Felsefe ve mantık sahasında büyük başarılar gösteren bir filozofun öğrencileri için aslen üstadın esaslı düşüncelerinden söz etmek gerekmez mi? Bu durum karşısında hayrete düşmemek ve şimdiye kadar felsefe tarihçilerinin neden bunu dikkate almadıklarına şaşmamak elde değildir. Sokrates'in bütün yakın öğrencileri üzerine en temel etkisi yaşayış tarzı ve yaşam ilkeleri hakkında olması ve bunlardan hiç birisinin Sokrates'in felsefi sisteminden söz etmemesi, eski bakış açısını şüphe ile karşılamak için en kuvvetli bir kanıt olduktan başka, bu tür etkileri meydana getiren bir şahsın nasıl bir etkileyici olduğuna akıl yürütmek için de çok önemli bir kaynak olacaktır. Çünkü Sokrates'in idamından sonra öğrencileri arasında gerçek Sokrates için yapılan tartışmada onun felsefi öğretisi (doctrine-akide) hiçbir zaman söz konusu olmamıştır. Bilakis araştırma konusu olan şeyler Sokrates'in yaşama karşı aldığı tavrı öğrencilerine ne surette aşlamak istediğidir. Bu bağlamda, Anthisthenes, Sokrates'e, yaşamda insanların önem verdiği, bir takım aldatıcı değerleri aşığılayan, zahmetler ve güçlüklerden çekinmeyen bir kişilik görmüştür. Aristippos ise üstadını, zevk ve eğlenceden kaçmayan, bununla birlikte istediği an, her hususta, kendine hâkim olabilen bir kimse diye tanıtmak istemiştir. Platon'un bu husustaki düşünceleri, *Savunma-Apologie*, *Kriton* ve *Symposion* gibi yapıtlarında görülür.

Bu kadar aykırı düşünce ve mizaç sahibi kimselerin hepsi tarafından Sokrates'in benimsenmesi için, hatta genel kavramların ve tümevarım

yönteminin kâşifi olmak yeterli olmaktan başka mümkün de değildir. Çünkü öğretisi (doktrine) belli olan bir kimsenin öğrencilerinin o hususta birleşmesi gerekir; ancak bir düşünce etrafında bazı noktalarda görüş ayrılıkları olabilir. Hâlbuki Sokrates'in öğrencileri, bu noktadan araştırıldığı zaman, üstatlarını, toplum yaşamında herkesi doğruya yönlendirmek (irşâd) hususunda –eylem ve ahlak sahasında- etkin organ olarak gösterirler.

Hayatını Atina şehri üyelerinin aydınlatılmasına (irşâdına) vakfeden ve bu etkinliğinden hiçbir şekilde çıkar sağlamayan Sokrates'e filozoftan ziyade, peygamber (prophète) vasfı yakışacaktır. Çünkü "Sokrates'in hayatını vakfettiği felsefesine ne dogma (dogmatique) ne kuşkucu (sceptique) metafizik ne mantık ne ahlak (ethique) ne de belagat (rhetorique) der; ona hiçbir hususta bilgi ve bundan daha az hakla amiyane bilgi denemez. O şahsı, hayatı, ahlaki araştırmaktadır."<sup>17</sup>

Sokrates'in amacı, insanları unutkanlıktan kurtarmak ve ahlaki yaşamı kazanarak insanlığa yakışabilen hayat seviyesine çıkarmaktır. Onun amacı, insanların kendilerini toplayarak ahlaken yükselmeleridir. Bu işte Sokrates cedelinin (dialectique) hitap ettiği kimseler, kendi olgunluklarının gölgesine dayanan, amiyane ahlak sahipleri ve sürü zihniyetini taşıyanlardır. Gelenek otoritesi altında yaşamak, Sokrates'e, ahlaken uyumak ve bir tür manevi duygusuzluk gibi gözükütüğünden Atinalıları bu hususta ikaz etmek, onun için vicdani bir borç idi. Atinalıların Sokrates zamanında elde ettikleri kültür seviyesi bu hususta eksik kalmıştı. İşte bu boşluk, Sokrates'in, gruba bütün varlığıyla doldurmaya çalıştığı ahlak yaşamı idi. Ahlak yaşamı Sokrates'in gösterdiği şekilde tamamlandığı takdirde, Atinalılar mutlu olacaktılar. Sokrates'in Atinalılara bu işareti ile Yunan kültürü tamamlanmış oluyordu.

Sokrates kendiliğinden, içsel bir sevk ile böyle bir etkinliği, vicdani vazife sayarak toplum uğruna yaşamını vakfetmiştir. Etkinliğinin bu şekilde olması belli bir inanca sahip olması sonucunu da doğuracağı açıktır. Herhalde Sokrates'in hiçbir yapıt yayımlamaması tesadüfi olamaz. Çünkü Sokrates'in yaşadığı zaman ve çevrede ona bu hususta benzeyen hiçbir kimseye tesadüf

<sup>17</sup> Aynı eser, s. 294-295.



olunamıyor. Bundan dolayı, Sokrates'in yaşam hakkındaki düşüncelerini ve etkinliğinin merkezi ağırlığını bulup çıkarmak, sistematik olmayan bir şeyi sistematize etmek, hem güç ve aynı zamanda olayları bir derece baskı altına sokmak olacaktır. Bununla birlikte, Sokrates hakkında belirli bir düşünce edinmek için, çaresiz böyle bir yola başvurmak lazım gelecektir.

Sokrates, etkinliğinin dayandığı, idealist (idealiste) görüş tarzını mutlulukçu düşünüş tarzıyla birleştirmeye çalışmıştır. Onun nazarında ahlaki düşünce eylem için öyle mutlak bir ilkedir ki, bu ilkeye birey, hayatı pahasına uymalıdır. İşte bu ilkeye uyma, düşünceye nazaran yaşayış, mutluluğa ulaştırır. Sokrates, sezgi (hads) ile kavradığı bu hakikati kendi eylem biçimiyle bil-fiil yaşama uygulamıştır. Sokrates'in katında ahlaki yaşamın zorunlu amacı, bireyin içinden, seçimlerinden doğan bir amaçtır; yoksa ne tanrısal ne toplumsal ne de evrenin düzeninden alınmış bir amaçtır.

Böylece Sokrates'in ideali, bireysel, kendisiyle yetinen (autarke)<sup>18</sup> özgür irade idealidir. "Kendisiyle yetinen, kanaat eden ahlak düşüncesinde içkin olan gerçek mutluluk, sorununun yüce bir çözümüdür."<sup>19</sup> Sokrates'in erdem için bilgi iddiası, yani erdemın bilgi olması, akılsallar ile yakından ilişkidir. Birçok kötü düşüncelere meydan veren bu düşüncenin –erdem bilgidir- esası ancak şu olabilir: İnsan düşüncesini kendisine yöneltmeli ve eylem ve hareketi, erdemler ve yanlışları, ihmal ve görevleri, mutluluk ve kederi üzerinde düşünmelidir. Çünkü böyle bir düşüncenin sonucu bilgidir. İşte bu bilgi, insanın gözünü açar ve iradesini ahlaki seviyeye yükseltir. Bundan dolayı, bilgiye sahip olan, mutluluğunu ancak erdemde arar ve bulur. İnsanın doğal arzusu iyiliği hedef edindiği gibi, bu iyilik de, onun mutluluğunu oluşturur. Bundan dolayı, doğal arzularına uyan aynı zamanda mutluluğu için çalışan demektir.

Sokrates'in kuramsal ahlakçı olmadığına işaret etmiştik. İnsanları ideali araştırmaya sevk eden bir peygamber ve insanlara doğru yolu bulma konu-

18 Autarkia Yunancada bir kimsenin hayatında mutlu olabilmek için, kendi iktidarının kendisine yeterli gelmesi gereğini ifade eden bir kelimedir. Kelbiyyûn ve revakiyyûn felsefesinde, çok kullanılmaktadır.

19 Aynı eser, s. 335.

sunda yardım eden bir yaşam adamı idi. Bundan dolayı Sokrates bir ideal saptamaktan çekinmiştir. Onun amacı, insanların ideali kendilerinde arayarak bulmaları idi. Sokrates'in kendisine ilıstirdiği ebelik sanatı (maeutik) başka türlü anlaşılamaz.

Bununla birlikte, etkinliği sırasında Sokrates'in uyduğu bir takım ilkelere olacaktır. İlkeleri, Maier, 1- insancıl ahlak, 2- ahlaki bireycilik, 3- ahlaki ilkelerin dünyevileştirilmesi (sécularisation), 4- toplumsal ilgi, 5- bilginler aristokrasisi, 6- işin ahlaki değeri diye sınıflamıştır. Bunlar Sokrates'in yaşamındaki etkinliğine esas olmuştur.

Périkles zamanında muteber olan doğum yoluyla asalet ile diğer taraftan buna karşıt, demokrasi sonucunda, bir derece hak kazanmış bir burjuva ahlaki görüldü. O zaman yürürlükte olan bu karşıtlık tamamıyla sınıf karşıtlığına neden olmuş idi. Buna karşılık Sokrates, insancıl ahlaki ile aradığı farkı, karşıtlığı kaldırmak için çalışmış ve nihayet bunun için gerekli olan amilleri toplum bünyesine aşılama da başarılı olmuştur. Ahlaki hususta da insanın değerini kavrayan Sokrates, tabiatıyla değerlerin temelini bireyde aramıştır. Böylece bireyin kendi başına bir değer kazanması, mutluluğunu da kendinde aramasına, dıştan rica ve niyaz etmemesi sonucunu doğuruyordu. Mutluluğu iradesinde arayan ve bulan birey, tapınılan şeylerin ve tanrıların keyfi ilgileri ve alınmalarından azade kalıyordu. Sokrates bireye bağımsız bir değer vermekle, toplum ve devleti unutmamıştır. Bilakis bireyin kendi değeri hakkındaki bilinci, onun iradesini topluma faydalı olmaya sevk edecektir. Çünkü kendi çıkar ve mutluluğunu kavrayan, ancak bunun toplumdaki görevini yerine getirmesiyle mümkün olacağını bilecektir. Bireysel mutluluk ve çıkar, kanun dairesinde (autonomie) hiçbir zaman toplumun ve devletin aleyhine olmaz. Nitekim Sokrates'i ayırıştırın en değerli özelliklerden birisi, ilkelerini yaşayış biçimiyle ortaya koyması olduğunu gibi, o bireysel mutluluğun nasıl toplumla ilgili olduğunu da bizzat yaşamıyla göstermesidir. İnsan toplum ve devlet içerisinde görevini özgür ve bireysel irade ile tayin ettikten sonra, ancak bunun aracılığıyla mutluluğa ulaşabilir. İşte bundan dolayıdır ki, Sokrates kendi mutluluğunu, yaşadığı çevreye irşat etmeyi bir görev olarak görmüştür.

Toplum ve devlet içindeki görevlerin bireylere taksimi hakkında Sokrates'in –bilginler aristokrasisi- belirli bir düşüncesi vardır. Pêrikles demokrasisinde eskiden kalma veya kanunların tamamıyla kaldıramadığı birtakım toplumsal düzenlere karşı Sokrates oldukça şiddetli vaziyet almıştır. Memurların görevlerinin, vazifelerinin kura veya doğrudan doğruya halk tarafından seçim aracılığıyla taksimi Sokrates'in nazarında gerçek ehliyetli kişilerin iş başında bulunmasına engel oluyordu. Çünkü ehliyeti olmadan sofistlerden belagat satın alan kimse, halkı kandırarak istediği şeyi elde edebiliyordu.

Bu durumları yakından takip etmiş ve bu hususta bizzat deneyimi<sup>20</sup> olan Sokrates, tabiatıyla bunlara göz yumamazdı. Onun için ilk iş olarak talep ettiği şey, toplum içindeki görevlerin, o hususta, ehliyetli olanlara terki olabilirdi. İdare, uzmanlık ve bilgi aracılığıyla olmalıdır. Ancak bunun Sokrates zamanı için çok aykırı bir sonucu olmuştur. Görevler birey tarafından yerine getirilerek onun mutluluğunu oluşturması gerekince, aralarındaki değer farkı yok oluyor. Herhangi bir görev, yani iş, bireyi toplum bünyesine bağlayarak onu mutlu ettikten sonra aralarında nasıl fark kalır? Sokrates'in kastettiği işin, ne olursa olsun, saygın olduğudur. Bundan dolayı ona ahlaki değer vermemiz gerekir. Bu hususta Sokrates'in en gözde öğrencisi olan Platon bile üstadın gösterdiği yoldan sapmıştır.

Asırlar üzerine yaptığı etki itibarıyla Sokrates'in pek çok kere Hz. İsa'ya kıyas olunması, o, müstesna şahsın yalnız bir bilgin-filozof olmadığı düşüncesini pek çok kimselere vermiş isede, bu gerçeği bilimsel bir biçimde ortaya atan ve kanıtlayan H. Maier olmuştur. Maier, bulduğu bu gerçekle, bize pek önemli bir nokta göstermiştir. Şimdiye kadar peygamber ideali altına eklediğimiz belirli bir anlam vardır: Peygamberler mucize ve buna benzer birtakım şeylere inanmayı talep ederler ve bu inanç sonucunda mutlu olacağımızı iddia ettikleri gibi, asıl mutluluğun öbür dünyaya ait olduğunu söylerlerdi. Hâlbuki Sokrates'in Atinalılara müjdesi mutluluğun bu dünyada olduğudur. Öbür dünya hakkındaki endişelere karşı şöyle karşı koyuyor:

20 Milattan önce 406 senesinde Isparta filozofunu mağlup edip dönen muzaffer komutanlardan 6 tanesi, kanuna aykırı olarak, idama mahkûm edilecekleri zaman, Sokrates yalnız başına hayatını tehlikeye koyarak buna engel olmak istemiştir.

“Şu muhakkaktır, iyi insan için ne hayatta ne de öldükten sonra bir kötülük vardır. Tanrı ondan yardımını esirgemez.” Bu zihniyeti ortaya koyan ve onun için endişesiz hayatını feda eden Sokrates karşısında en derin hürmetle duygulanmamak acaba mümkün müdür?

## Kaynakça

- Alon, I. (1991). *Socrates in Mediaeval Arabic Literature*. Brill.
- Aristophanes (1896). *Clouds* (A. H. Sommerstein, Çev.). Oxford: Clarendon Press.
- Aristoteles (1996). *Metafizik*. (A. Arslan, Çev.). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Benson, H.C. (2000). *Socratic Wisdom*. New York: Oxford University Press.
- Brickhouse, T. C. & Smith, N. D. (2000). *The Philosophy of Socrates*. Boulder Colo: Westview Press.
- el-Endülüsî, E. S. (1985). *Tabakât el-Ümem*, Beyrut.
- Gültekin, A & Kaya, M. C. (2016). İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'nün Unutulmuş Bir Hocası: Orhan Sadeddin -Hayatı, Eserleri Ve Felsefe Anlayışı-, *Felsefe Arkivi*, 45(2016/II), 1-28.
- İbn Hazm (1985). *el-Fasl fi el-Milel ve el-Evhâ ve en-Nihal*. Cidde.
- Karakuş, R. (2003). *Felsefe Tasavvurumuz*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Kierkegaard, S. (2005). *Felsefe Parçaları ya da Bir Parça Felsefe* (D. Şahiner, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ksenophon (1994). *Sokrates'ten Anılar* (C. Şentuna, Çev.). Ankara: TTK Yayınları.
- Laertios, D. (2007). *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri* (C. Şentuna, Çev.). İstanbul: YK Yayınları.
- Russell, B. (1972). *Batı Felsefe Tarihi* (Cilt 1) (M. Sencer, Çev.). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Saadettin, O. (1927). *Sokrat. Felsefe ve İctimaiyat Mecmuası*, 1(4), 241-253.
- Şehristânî (1968). *el-Milel ve en-Nihal* (Cilt 2). Kahire.
- Taylor, A. E. (1953). *Socrates*. New York: Doubleday Anchor Books.
- Zeller, E. (1996). *Socrates and the Socratic Schools*. New York: Russell and Russell.